

Trouble in Paradise

pod redakcją Wojciecha Mazana

koncepcja: PROLOG +1
(Mirabela Jurczenko, Bartosz Kowal, Wojciech Mazan,
Bartłomiej Poteralski, Rafał Śliwa i Robert Witczak)

W poszukiwaniu wspólnej teorii dla terenów wiejskich

Andrea Alberto Dutton

Z pewnością nie wszyscy wiedzą, że Ildefons Cerdà, autor dzieła *Teoría general de la urbanización* [Ogólna teoria urbanizacji] (1867), zamierzał napisać również *Teoría general de la ruralización* [Ogólną teorię ruralizacji]¹. Tak się jednak nie stało i dziś „mamy jedynie intrygujące, ale niekompletne fragmenty jego ostatniej teorii”², włączone do kolejnej niedokończonej książki *Teoría general de la colonización* — [Ogólna teoria kolonizacji]. W swoim projekcie kolonizacyjnym Cerdà przyjął perspektywę kartezyjską, zgodnie z którą przestrzeń miejska i przestrzeń wiejska to dwa odrębne byty istniejące w tej samej przestrzeni

topograficznej. W minionym stuleciu ów kartezjański podział stał się punktem odniesienia dla wszystkich, którzy w swoich projektach bazowali na opozycji między tym, co miejskie, i tym, co wiejskie — oczywiście przy założeniu, że jedno wyklucza drugie. Na początku lat siedemdziesiątych XX wieku przekonanie to znalazło wyraz w przynajmniej dwóch odmiennych postawach. Przykładem pierwszej są działania tak zwanych grup radykalnych — dziś z powrotem w modzie — takich jak kolektyw Global Tools³, dla którego powrót do tradycyjnej kultury materialnej i jej wytworów, np. dawnych narzędzi rolniczych, był wyrazem sprzeciwu wobec alienacji towarzyszącej kapitalistycznemu uprzemysłowieniu świata. Drugi przykład — w pewnym sensie podobny do pierwszego, lecz o bardziej naukowym i politycznie neutralnym charakterze — związany jest z grupą geografów, którzy badali przejawy kulturowo-społecznego oporu mieszkańców wiejskich miejscowości na Półwyspie Apenińskim wobec postępującego tam procesu industrializacji budownictwa⁴.

Pewnego wyobrażenia o tym, jak mogłyby wyglądać nienapisana książka Ildefonsa Cerdà na temat ruralizacji, dostarcza wydany w 1946 podręcznik⁵, będący próbą sformułowania ogólnej teorii zaospodarowania terenów wiejskich na przykładzie doliny rzeki Pad — aluwialnej równiny zajmującej dużą część północnych Włoch⁶. Podręcznik nosi tytuł *Ruralistica: urbanistica rurale*, a jego autorem jest Amos Edallo (1908–1965), architekt, którego nazwisko kojarzone jest głównie z tym podręcznikiem i niewielkim miastem Crema, położonym w odległości około 50 kilometrów od Mediolanu w kierunku południowo-wschodnim⁷.

Edallo podobnie jak Cerdà wierzył w naukę i przykładał dużą wagę do projektowania przestrzeni. Uważał, że projektowanie to system zasad — odnoszących się do prawa własności i korzystania z przychodów, ale też standardów higienicznych — dzięki czemu można stworzyć otoczenie sprzyjające rozwojowi

¹ Zob. Arturo Soria y Puig, *Ildefonso Cerdà's General Theory of "Urbanización"*, „The Town Planning Review” 1995, t. 66, nr 1, s. 37–38; Joan Tort-Donada, Albert Santasusagna-Riu, *El binomio URBS/RUR como base de la concepción territorial y urbanística de Ildefonso Cerdà*, „Revista de Antropología y Sociología: VIRAJES” 2018, t. 20, nr 1, s. 37–59.

² Arturo Soria y Puig, op. cit.

³ Zob. *Global Tools. Quando l'educazione coinciderà con la vita, 1973–1975*, red. Valeria Borgonuovo, Silvia Franceschini, SALT Garanti Kültür, Istanbul 2018; zob. także Andrea Branzi, *Global Tools scuola di non-architettura Tecnologia o eutanasia*, „Casabella” 1975, nr 397, s. 17–19.

⁴ Zob. *La casa rurale in Italia*, red. Giuseppe Barbieri, Lucio Gambi, Olschki, Firenze 1970; Lucio Gambi, *Una geografia per la storia*, Einaudi, Torino 1973.

⁵ Włoskie słowo „*ruralistica*” można przetłumaczyć w przybliżeniu jako „projektowanie terenów wiejskich”; zob. Amos Edallo, *Ruralistica: urbanistica rurale*, Ulrico Hoepli, Milano 1946.

⁶ Niektóre wątki niniejszego artykułu zostały poruszone we wcześniejszym eseju; zob. Andrea Alberto Dutto, *Is the Po Valley a Type? — Hypothesis on Amos Edallo's Ruralistica*, red. Matthias von Ballestrem, Jörg H Gleiter, „Cloud-Cuckoo-Land. International Journal of Architectural Theory” 2019, t. 24, nr 38, s. 197–214.

⁷ Więcej informacji na temat Amosa Edalla w: Emanuele Edallo, *Umanesimo urbanistico: l'architetto Amos Edallo tra Milano e la Bassa padana*, UNICOPLI, Milano 2017.

określonych form produkcji (czy to kapitalistycznej, czy agrarnej). Reasumując, Edallo był przekonany, że projekt obejmujący zarówno poprawę jakości życia rolników, jak i modernizację regionów rolniczych, osiedli i pojedynczych gospodarstw rolnych, może radykalnie zmienić warunki życia na wsi.

Pod tym względem *Ruralistica* różni się od wielu innych podręczników poświęconych tematyce wiejskiej, wydawanych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Wieś widziana oczami Edalla nie jest tą samą wsią, którą przedstawia na przykład Giuseppe Pagano w książce *Architettura rurale italiana*⁸ (1936) — wypełnionej widokami malowniczych wiejskich zabudowań sfotografowanych podczas podróży po włoskiej prowincji. Dla Edalla wieś to nie romantyczna kraina, ale miejsce produkcji i wyzwanie dla przedsiębiorców rolnych, którym brak racjonalnego planowania skutecznie utrudniał pracę.

Z dzisiejszej perspektywy pomysł przeprojektowania obszarów wiejskich proponowany przez Edalla wydaje się mało realny, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę sytuację, w jakiej znajduje się obecnie wieś. Jednak jeszcze na początku lat pięćdziesiątych XX wieku w dolinie Padu wciąż silne było wyrosłe na wielowiekowej tradycji zaplecze społeczno-kulturowe, które praktycznie przestało już istnieć. W metodologii autora znajdziemy jednak więcej interesujących idei, aktualnych również dzisiaj. Jego plan zagospodarowania obszarów wiejskich zakładał, że jakość życia na wsi musi być porównywalna z jakością życia w mieście. Edallo twierdził, że koncepcja progę dzielącego miasto i wieś powinna być przemyślana i przedyskutowana na nowo — w tej debacie decydującą rolę mieli odegrać planiści.

Zdefiniowanie pojęcia progę dzielącego to, co miejskie, od tego, co wiejskie, ma zasadnicze znaczenie dla planowania obszarów wiejskich, ponieważ przenosi podział między miastem i wsią z przestrzeni topograficznej w przestrzeń topologiczną.

⁸ Zob. Giuseppe Pagano, *Architettura rurale italiana*, Ulrico Hoepli, Milano 1936.

Do pojęcia progę odnosił się już wcześniej Cerdà w swojej teorii urbanizacji, gdy proponował, by zastąpić konwencjonalne podziały między budynkami i ulicami przez tzw. przejścia (*intervías*) — podstawowe moduły w dialektycznej przestrzeni miasta, które powstają w wyniku swoistych negocjacji między dwoma bytami⁹. Przejście takie jest bytem abstrakcyjnym, który — podobnie jak próg — łączy ze sobą dwa różne światy. Jak pisał Walter Benjamin, próg (niem. *Schwelle*, od czasownika *schwellen* — pęcznieć) to miejsce, w którym odbywa się rytualne przejście między dwoma odmiennymi stanami¹⁰.

W projektowaniu obszarów wiejskich Edallo wyznaczył trzy progi odnoszące się do różnej skali: począwszy od największej, geograficznej — dolina Padu, po najmniejszą — indywidualne gospodarstwo rolne. Struktura miejsca objętego projektem była o wiele bardziej złożona niż struktura miasta, o której pisał Cerdà, i to nie tylko pod względem skali. Dla Edalla punktem wyjścia nie był wszak miejski kwartał, ale cały region geograficzny. W dodatku tak duży, że na jego terenie znalazło się również miasto, co potwierdza tezę, iż miejskość i wiejskość nie są czymś odrębnym, a to, co miejskie, zawiera się w tym, co wiejskie. By zapanować nad całym obszarem i zmniejszyć dzielący poszczególne elementy dystans, autor zaproponował podejście topologiczne¹¹. Zmiana perspektywy z topograficznej na topologiczną pozwoliła mu zidentyfikować pewne powtarzające się na całym obszarze formy związane z działalnością człowieka. Edallo nazwał je „typami” i podzielił na trzy rodzaje: typy zarządzania, typy osad i typy domów mieszkalnych. Słowo „typ” nie było dla niego częścią naukowego żargonu¹², odwoływał się raczej do znaczenia, jakie nadał mu Quatremère de Quincy: czegoś, co przypomina inną rzecz, ale nie jest z nią identyczne. Krótko mówiąc, w rozumieniu Edalla typ oznacza dwie rzeczy podobne, z tym że ich podobieństwo nie wynika z podobieństwa formy.

⁹ „Cerdà rozpatrywał owe »przejścia« w kontekście tkanki złożonej z budynków, terenów zielonych i ulic, uważał, że wszystkie te elementy powinno się projektować jednocześnie”; Arturo Soria y Puig, op. cit., s. 34.

¹⁰ Zob. Walter Benjamin, *Pasaże*, przeł. Ireneusz Kania, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 929.

¹¹ Topologia to „dział matematyki badający przestrzenne własności obiektu (bądź sieci obiektów), które nie ulegają zmianie, nawet gdy obiekt zostanie zdeformowany, np. rozciągnięty”. Podejście topologiczne jest dziś szeroko stosowane w geografii społeczno-ekonomicznej (zwanej też geografą człowieka). Zob. *The Dictionary of Human Geography*, red. Gregory Derek i in., Wiley Blackwell, Oxford 2009, s. 762.

¹² Temat „typu” i „typologii” w architekturze omówiony został w *I terreni della tipologia / The Grounds of Typology*, „Casabella” 1985, nr 509/510.

W dalszej części artykułu zapoznamy się bliżej z typami, jakie autor podręcznika wyróżnił w dolinie Padu.

1 : 25 000 — typy zarządzania

W odróżnieniu od miasta tereny wiejskie nie są obszarem o jasno zdefiniowanych granicach. Dla Edalla ich topograficzna nieokreśloność nie stanowiła większego problemu, ponieważ w swoim projekcie skupił się przede wszystkim na występujących na wsi formach zarządzania produkcją rolną¹³. Jego zdaniem dolina Padu nie była formacją w sensie geograficznym. W sensie prawnym — biorąc pod uwagę podział gruntów wynikający z praw własności i map katastralnych — również nie dawała się jednoznacznie sklasyfikować. Z tego powodu rozpatrywanie jej szeroko rozumianej struktury tylko w kategoriach dwóch odrębnych porządków, czyli naturalnego (*physis*) i prawnego (*nomos*), okazało się niewystarczające. Głównym zadaniem planisty było więc zdefiniowanie tego, co dzieje się na styku (czy też progu) obu powyższych porządków, a mianowicie: jak kształtują się różne formy zarządzania bogactwem naturalnym — ziemią. Jest oczywiste, że zarządzanie w rolnictwie nie opiera się na sztywnych zasadach, według których da się wypracować określony porządek — zbyt wiele zależy tu od czynników naturalnych: gleby, wody, słońca itp.¹⁴ Edallo wyróżnił cztery typy zarządzania występujące na wsi: gospodarstwo rodzinne, dzierżawa (jej różne formy, np. półdzierżawa itd.), działalność spółdzielcza, praca najemna. Dokonując tego podziału, myślał bardziej jak przedsiębiorca niż architekt.

Podobnie jak teoria sformułowana przez Cerdę, tak i teoria Edalla koncentrowała się na wybranym obszarze: miał on kształt zbliżony do okręgu o średnicy 60 kilometrów, zaś w jego centrum

¹³ Zob. Amos Edallo, op. cit., s. 31–46.

¹⁴ „Planimetryczne formy środowiska wiejskiego nie zależą od sytuacji sztucznie wytworzonych przez człowieka: zależą od rodzaju upraw, form zarządzania i możliwości nawadniania”; ibidem, s. 95.

leżało miasto Crema, z którym architekt był związany zawodowo i gdzie realizował różne projekty. Jednak jego plan zagospodarowania obszarów wiejskich miał obejmować region znacznie większy niż Crema i jej okolice. Edallo zakładał, że jego koncepcję opartą na formach organizacji pracy będzie można rozciągnąć na całą dolinę Padu. W jego opinii dolina była tworem topologicznym o cechach homeomorficznych, co oznacza, że na całym jej obszarze, niezależnie od różnic topograficznych, funkcjonowały cztery wyszczególnione przez niego typy zarządzania produkcją.

Dla Edalla projektowanie ruralistyczne nie oznaczało dzielenia obszarów wiejskich za pomocą geometrycznej siatki na wzór rzymskiego *centuriatio* — systemu pomiaru gruntów, którego pozostałości do dziś widoczne są w dolinie Padu. Proponowane przez niego rozwiązania miały na celu poprawienie efektywności wiejskich przedsiębiorstw. Wybór odpowiedniego typu zarządzania miał być zarazem wyborem strategii, która pozwoli przekształcić zróżnicowany pod względem ukształtowania powierzchni teren w żyzne grunty uprawne. Reasumując, projekt ruralistyczny miał pomóc w wyborze takich form organizacji produkcji, które pozwolą najlepiej wykorzystać naturalne bogactwo ziemi.

1 : 2000 — typy osad

Czym właściwie osadnictwo wiejskie różni się od osadnictwa miejskiego? Edallo podał kilka odpowiedzi, z których wynikało, że osada wiejska jest w pewnym sensie zaprzeczeniem czy też deformacją osady miejskiej¹⁵. Po pierwsze, jednostki osadnictwa wiejskiego są zasadniczo mniejsze, liczba ich mieszkańców nigdy nie przekracza 5 tysięcy. Po drugie, miejscowości wiejskie są albo wpisane w naturalny krajobraz, albo zbudowane w opozycji do niego, niemniej jednak w obu przypadkach

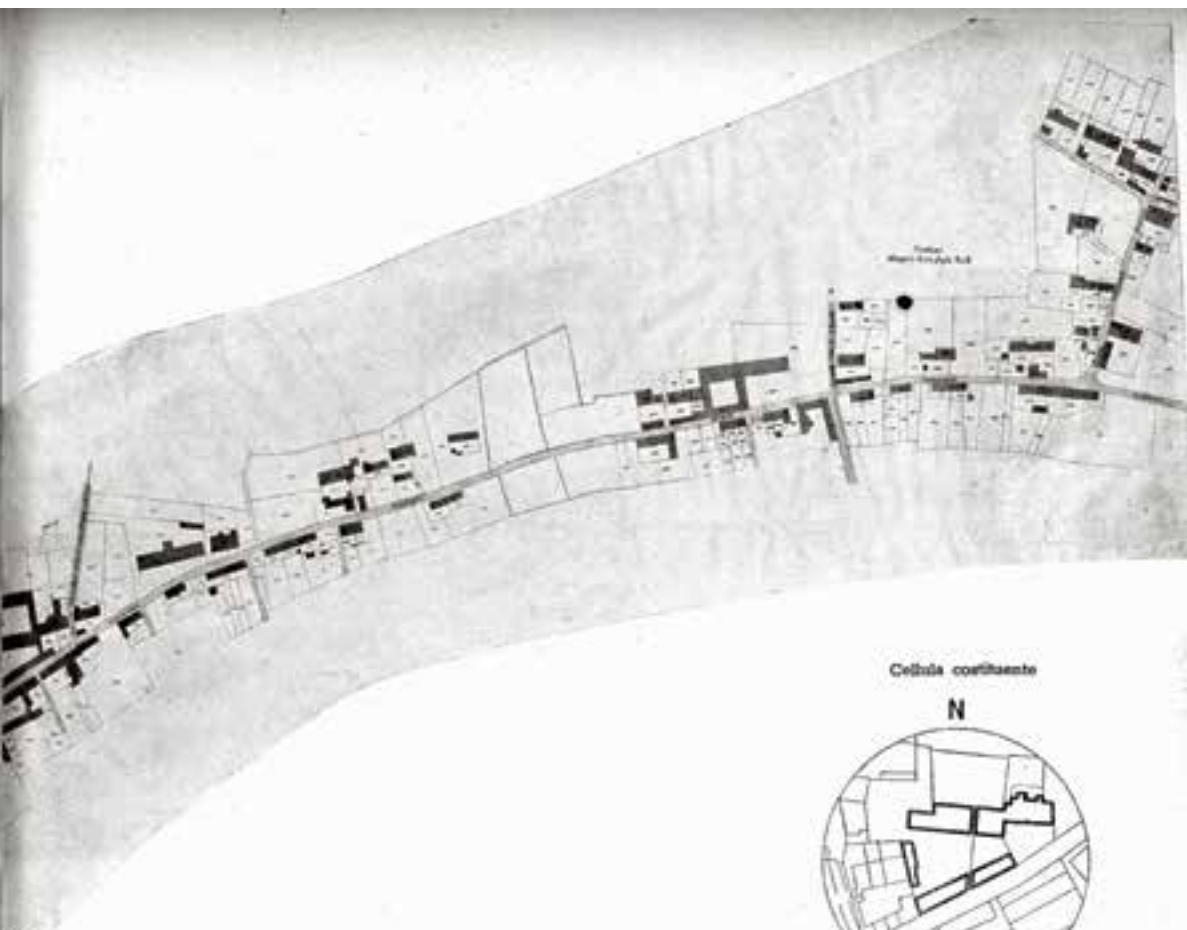
¹⁵ Nawiązuję tu do jednego z rozdziałów książki *Ruralistica* zatytułowanego *Ruralistica nella scala da 1 a 2000* [Planowanie obszarów wiejskich w skali 1 do 2000]; zob. *ibidem*, s. 111–202.

S. STEFANO LODIGIANO. — PAESE DEL BASSO MILANESE IN RIVA AL FIUME PO

S. Stefano Lodigiano è un paese lungo il Po ed è intabile che la sua conformazione planimetrica segua l'andamento del fiume e della strada rivierasca. La sua particolare fisionomia presenta un allungamento smisurato in un solo senso, con pochissima profondità trasversale (lungo m. 2300, largo in media m. 100). La sua caratteristica del seguire una simile curvatura non è per se stessa un elemento ruralistico, è solo un elemento assecondante condizioni di natura geografica del luogo. Ruralisticamente però esso deve interessare per vari elementi che si possono leggere evidenzialmente in planimetria: la sua estensione in lunghezza è dovuta all'appagamento di necessità che l'agricoltura e l'inserente sistema di vita del luogo impongono: estendersi il più possibile onde portare la cellula fabbricativa il più vicino possibile al podere e nel tempo stesso mantenerlo unito ad un centro di vita; dal punto di vista orientativo, la tendenza dei corpi di fabbrica di mettersi con le facciate ortogonali alla direzione del sole di mezzogiorno (anche quelli nei tratti di via obliqui rispetto al nord); per ultimo si deve sottolineare l'equilibrata suddivisione delle proprietà che induce ad una relativa costanza della grandezza delle aziende che si imperna preferibilmente sulla piccola e sulla media azienda.

Cellula confinante

Caratteristiche:

Esistono mezzi collettivi di comunicazione (corriera, ferrovia).

Abitanti: 5000.

Superficie del comprensorio: Ha 1000.

Prodotti agricoli principali: frumento, granturco.

Esistono industrie.

Operai occupati in paese: 60

Operai che emigrano: 160

Contadini salariati e giornalieri: 200 uomini, 60 donna.

In paese:

2 sacerdoti

1 medico

1 levatrice

5 insegnanti con cinque aule

9 impiegati comunali

Esistono:

5 botteghe di generi alimentari

11 osterie

4 barbieri

6 arti

Posta

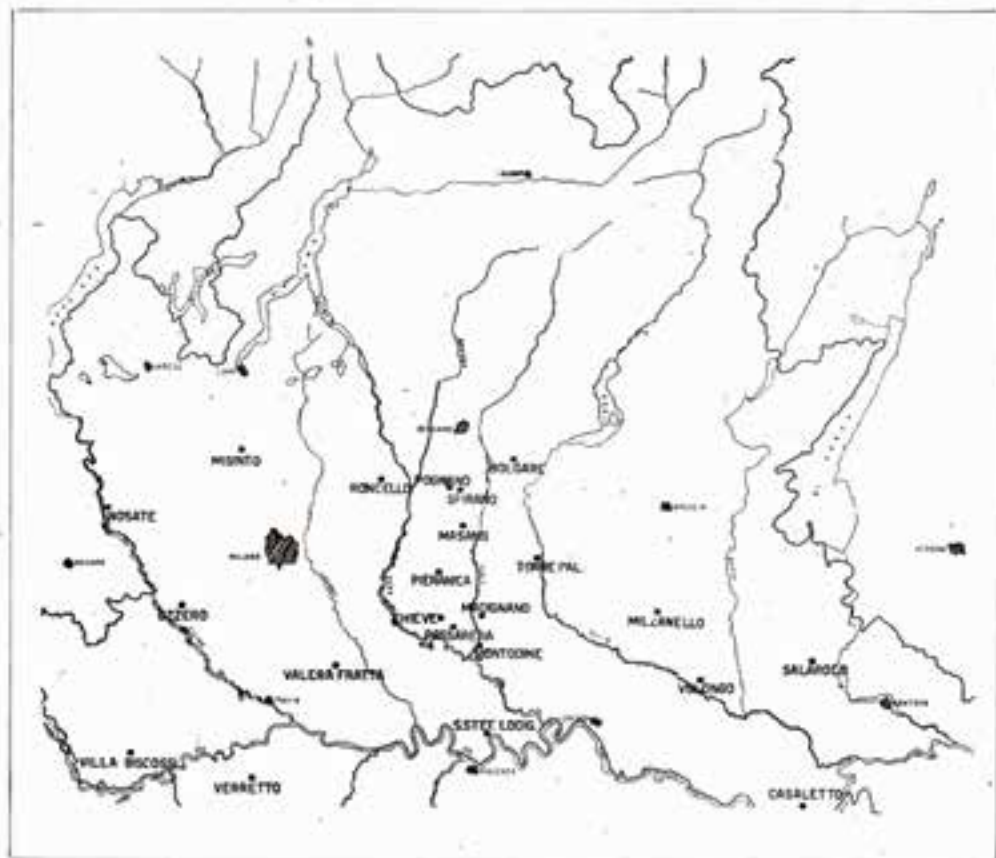
Telefono

Non esistono:

Ospedale

Farmacia

Sala di pubblici spettacoli.

GLI ESEMPI DEI PAESI RURALI CHE PRESENTIAMO SONO PRESI VOLUTAMENTE IN ZONE TIPICHE DEL SUOLO LOMBARDO, CON L'INTENTO DI MAGGIORMENTE CHIARE LE SUEPOSTE OSSERVAZIONI, MA PIÙ ANCORA PERCHÉ CI SERVANO DI GUIDA NELL'ENUNCIAZIONE DI QUELLE NORME CHE DOVRANNO INFORMARE LA PROGETTISTICA DEI PAESI RURALI FUTURI.

SPRANO. — Paese del Bergamasco.

Caratteristiche:

Mezzo di comunicazione collettivo: Autocorriera Bergamo-Treviglio.

Abitanti: 2274, comprese le frazioni.

Superficie del comprensorio: ettari 900.

Prodotti agricoli principali: Frumento, granturco, patate, bozzoli.

Forma di conduzione: mista

Terreni semi-asciutti.

Qualche industria di scarsa entità.

In paese:

4 sacerdoti

1 medico

1 levatrice

8 maestri con 8 classi scolastiche

4 impiegati comunali

Esistono:

Ospedale

Farmacia

Ambulatorio

Posta e Telefono

7 Botteghe generi alimentari

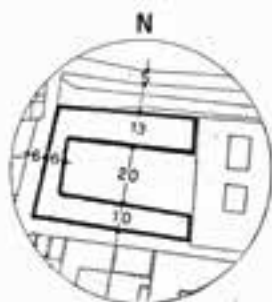
15 osterie

6 sarti

4 barbieri

Non esiste sala per pubblici spettacoli.

Cellule costituenti

È un paese non puro dal punto di vista ruralistico. Lo dimostrano: l'organico sviluppo del paese entro le acque della roggia di circonvallazione e la fabbricazione che segue, il margine delle strade, alla maniera delle città secondo un orientamento qualsiasi.

È un caratteristico paese di quelle zone che hanno una distribuzione edilizia sparsa ad uso appoderamento, dove il capoluogo non è solo funzionalmente rurale, anche se nel paese vero e proprio sono ubicate molte aziende rurali, ma forma il centro di vita di tutti i fabbricati sparsi nel comprensorio. In definitiva predominano più gli interessi di un centro inerente alle aziende sparse che quelli delle aziende rurali esistenti in paese.

ujawnia się ich hybrydyczna natura: są zarazem tworem sztucznym i naturalnym.

Już samo ukształtowanie terenu sugeruje, jaką formę zabudowy możemy na nim spotkać. Zdarza się na przykład, że osady powstają wzdłuż linii rzeki, tworząc ciągi złożone z uszeregowanych domów¹⁶. Tego typu linearną zabudowę Edallo nazywał „czysto wiejską”. W tym przypadku jednak naśladowanie natury — *mimesis*¹⁷ (widoczne w analogii między rzeką i zabudową) — nie wynika z przyczyn estetycznych, lecz czysto praktycznych. Gdy mieszka się blisko wody, łatwiej uprawiać ziemię. Dobrym przykładem jest tu miejscowość Santo Stefano Lodigiano (il.). To „czysto wiejska” osada wybudowana w paleokorycie rzeki Pad; dziś w jego miejscu biegnie długa droga, wzdłuż której ulokowały się wszystkie zabudowania oraz kościoły. Co ciekawe, droga pełni tu również funkcję przestrzeni publicznej, podobnie jak rynek w „czysto wiejskich” osadach — to na nim zazwyczaj stoi kościół i odbywają się uroczystości. W tym przypadku droga nie ma jednak decydującego wpływu na strukturę osady; można powiedzieć, że znajduje się jednocześnie w jej centrum i na obrzeżach. W miejscowościach leżących w dolinie Padu przestrzeń publiczną i jej funkcje zastąpiła przestrzeń wspólna, czyli podwórza w gospodarstwach indywidualnych. To na nich toczy się życie wspólnoty.

Odwrotnie wygląda sytuacja na obszarach suchych, gdzie osadnictwo składa się z większych jednostek, w obrębie których znajdują się np. fabryki — często pierwsze oznaki przekształcania się osady wiejskiej w miasto. Przypadki tego rodzaju łączyć można z kategorią będącą przeciwieństwem *mimesis*, a mianowicie: *autopoiesis*¹⁸. Miejscowości takie jak Spirano (il.), Bolongo czy Bolgare rozwijają się, powielając podstawową formę miejskiej zabudowy, jaką jest kwartał ulic. Co więcej, w miejscowościach tych naturalną rzeźbę terenu i zasoby wodne poddano regulacji, by dostosować je do geometrycznych form zabudowy.

¹⁶ Na temat cech przestrzeni geograficznej w urbanistyce zob. Antonia Pizzigoni, *Divenir fiume... divenir città. Alcune modalità del divenire cartografico nella ricerca sul Po a Torino*, w: *Alvei, meandri, isole e altre forme urbane: tecniche di rappresentazione e progetto nei territori fluviali*, red. Giancarlo Motta, Carlo Ravagnati, Franco Angeli, Milano 2008, s. 109–122; Riccardo Palma, *Building, Dwelling, Orienting. Geographical Architectures and Foundation of Public Space*, w: *Sketching Plans, Drawing Maps. Architecture, Cartography and Architectural Design Machines*, red. Andrea Alberto Dutto, Riccardo Palma, Accademia University Press, Torino 2016, s. 171–193.

¹⁷ Słowo *mimesis* pochodzi z greckiego i oznacza „naśladowanie” (raczej w sensie „re-prezentacji” niż „kopiowania”); zob. *Encyclopaedia Britannica*.

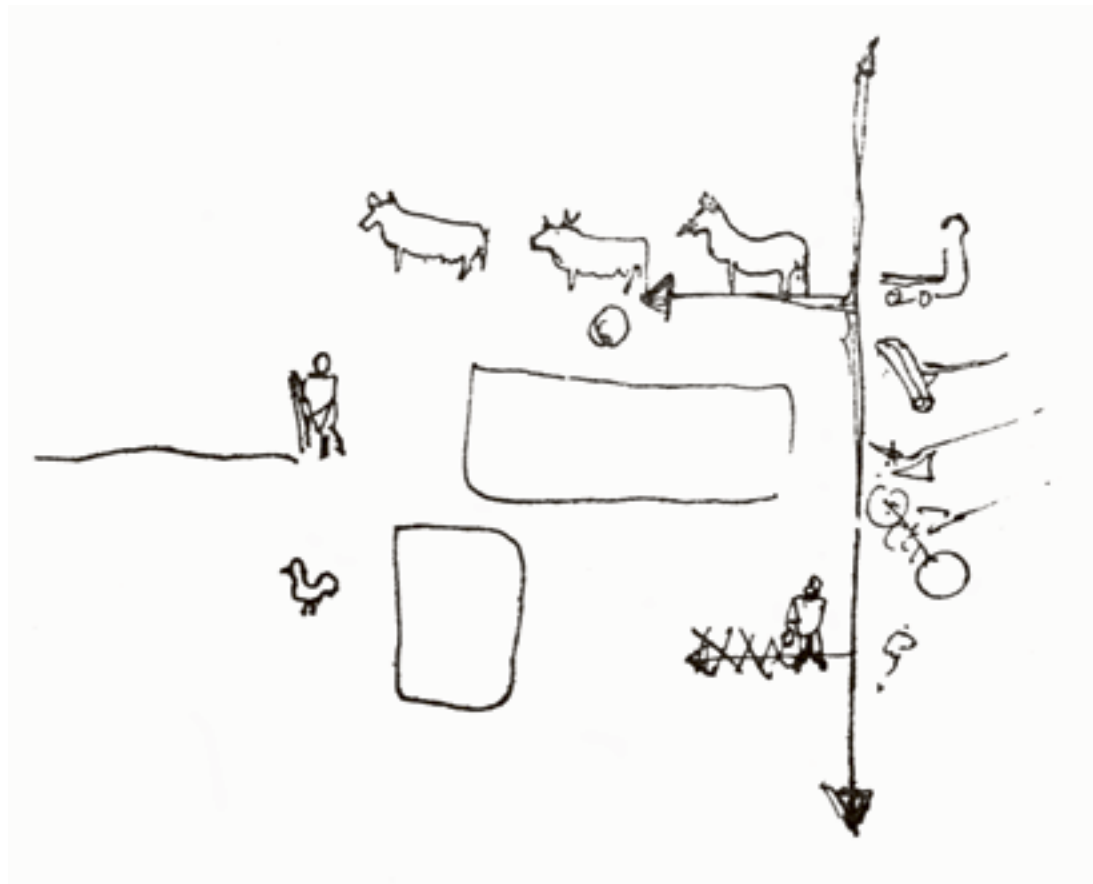
¹⁸ Słowo *autopoiesis* pochodzi od greckich słów *auto* (samo-) i *poiesis* (kreacja, wytwarzanie).

Jak z tego wynika, formy osadnictwa wiejskiego są tworem, który sytuuje się gdzieś „pomiędzy” tym, co naturalne, i tym, co sztuczne, zaś ujawniające się w nich tendencje mimetyczne i autopoietyczne są uwarunkowane przede wszystkim mniejszą lub większą urodzajnością okolicy.

1 : 200 — typy domów mieszkalnych

W jeszcze mniejszej skali, zwykle odpowiadającej 1 : 200¹⁹, ucieleśnieniem owego „pomiędzy” — progu między życiem ludzkim (*bios*) i życiem zwierzęcym (*zoé*) — jest dom wiejski, czyli gospodarstwo. W początkowej fazie rozwoju gospodarstw ludzie i zwierzęta żyli we wspólnej przestrzeni, ich ciała tworzyły swoisty układ termodynamiczny, co miało znaczenie szczególnie w zimnych porach roku. Wraz z upowszechnieniem zasad higieny zaczęto wydzielać osobne pomieszczenia dla ludzi i zwierząt, choć rozdział taki nie zawsze był ostateczny. Jeśli chodzi o dolinę Padu, to dowodem na istnienie dawnej więzi między ludźmi i zwierzętami jest podwórze, zajmujące zazwyczaj centralną część gospodarstwa. Łączy ono wszystkie pomieszczenia, zarówno mieszkalne, jak i gospodarcze, usytuowane dokoła podwórza i w jego środku. Zgodnie z ogólnym wyobrażeniem podwórze to plac z ubitej gliny: to tu przebywają mniejsze zwierzęta, składa się narzędzia rolnicze — różne w zależności od pory roku, przechowuje się zapasy, nawóz, a od czasu do czasu bawią się tu dzieci. Jak z tego wynika, podwórze to przestrzeń niedookreślona, zawieszona „pomiędzy” światem ludzi i światem zwierząt, jednym słowem — negocjowalna. Nie musi mieć ściśle określonego kształtu, ponieważ zmienia się wraz z porami roku i rozwojem wiejskiej rodziny. Na początku swojej analizy dotyczącej gospodarstwa Edallo wykonał szkic podwórza (il.). Widać na nim dwa nieduże place,

¹⁹ Nawiązuję tu do kolejnego rozdziału książki *Ruralistica* zatytułowanego *La cellula rurale* [Jednostka wiejska]. Zob. Amos Edallo, op. cit., s. 203–282.

Amos Edallo, szkic jednostki wiejskiej, 1946

Wszystkie ilustracje repr. za: Amos Edallo,
Ruralistica: urbanistica rurale, Ulrico Hoepli, Milano 1946

dwie krowy, dwóch ludzi, konia, kurczaka i kilka maszyn rolniczych — wszystko połączone razem strzałką. Prawdziwie wspólna przestrzeń.

W poszukiwaniu wspólnej teorii

Podsumowując, chciałbym raz jeszcze wrócić do ogólnej teorii dla obszarów wiejskich Edalla. Z dzisiejszej perspektywy zajmowanie się projektem powstałym 70 lat temu i dotyczącym doliny Padu, która przez ten czas całkowicie się zmieniła, może wydawać się dziwne. Jednakże teorii tego rodzaju jest tak mało, że można je policzyć na palcach jednej ręki. I skoro do dzisiaj nie udało nam się wypracować żadnej koncepcji, która pozwoliłaby spojrzeć na dolinę Padu jak na obszar wiejski, to również dlatego, że brakuje nam podobnych projektów. Mamy wprawdzie wiele teorii dotyczących planowania urbanistycznego, ale większość z nich nie przystaje do wiejskiej rzeczywistości, a spora część proponuje całkiem irracjonalne rozwiązania, np. przekształcenie doliny Padu w megalopolis²⁰.

Edallo miał odwagę podjąć ten temat. W zamierzeniu jego teoria miała być „ogólna”, a więc odnosząca się do regionu o wiele większego niż dolina Padu — docelowo miała objąć niemalże połowę ziemskiej populacji. Dziś idea teorii ogólnej wydaje się anachroniczna. Choćby z uwagi na samo słowo „ogólna”, które jednoznacznie wskazuje na jej uogólniający, czy też — by użyć mocniejszego słowa — generalizujący charakter.

Aby zmienić owo indywidualistyczne podejście, powinniśmy wypracować teorię, która byłaby wspólna. Wspólna to znaczy negocjowalna; taka, która wychodzi od konkretnych przypadków i tworzy pole do szerokiej dyskusji obejmującej naukowców, architektów i mieszkańców. To właśnie w tym kontekście teoria Edalla pozostaje aktualna: jako jeden z istotnych głosów w międzynarodowej debacie na temat wspólnej teorii dla obszarów wiejskich.

²⁰ Nawiązuję tu do książki Eugenia Turriego, *La megalopoli padana*, Marsilio, Venezia 2000.

Towards a Common Theory of the Countryside

Andrea Alberto Dutton

It is interesting to note that in addition to his *Teoría general de la urbanización* (1867), Ildefons Cerdà also planned to write a *Teoría general de la rurización*.¹ Unfortunately, 'we only have intriguing, incomplete fragments of his last theory',² which would later have to flow into a further unaccomplished book entitled *Teoría general de la colonización*. In his project on colonisation, Cerdà adopts a Cartesian approach according to which urban and rural spaces are separated entities sharing the same topographic space. Over the past century, this Cartesian subdivision has been the ideal reference for those

who based their agenda on the contrast between 'urban' and 'rural', where one side excludes the other. In the early 1970s, it occurred in at least two variations. The first is undertaken by the so-called radical groups — now largely back in fashion — and their experience of the 'Global Tools',³ for which the return to the authenticity of material culture — reminiscent of the peasants' tools — is a strategy to oppose the alienation caused by industrial capitalism. The second one — in some ways similar to the first but more academic and politically neutral — concerned geographers committed to the socio-cultural resistance of minor rural settlement of the Italian peninsula at the advent of building industrialisation.⁴

A good approximation of what could have been Ildefonso Cerdà's missed book on the subject of *rurización* is provided by a handbook published in 1946,⁵ which attempts a general theory of rural planning based on the case study of the Po valley, namely an alluvial plain which occupies a large part of northern Italy.⁶ The handbook is entitled *Ruralistica: urbanistica rurale* and the author is Amos Edallo (1908–1965), an architect whose name remains mainly linked to this book as well as to the town of Crema, a small town 50 kilometres southeast of Milan.⁷

Like Cerdà, Edallo has a deep trust in science and in the discipline of planning. In his view, planning is an apparatus of rules — about rights of possession and exploitation of income as well as of hygienic standards — which is able to produce an environment that better responds to a specific mode of exploitation (either capitalist or agrarian). In short, Edallo believes in the possibility of improving the countryside by means of a project that is addressed to both the peasants' quality of life and to the rationalisation of the rural region, the settlement and the farm.

¹ See Arturo Soria y Puig, 'Ildefonso Cerdà's General Theory of "Urbanización"', *The Town Planning Review*, vol. 66, no. 1, 1995, pp. 37–38; Joan Tort-Donada and Albert Santasusagna-Riu, 'El Binomio URBS/RUR Como Base de La Concepción Territorial y Urbanística de Ildefonso Cerdà', *Revista de Antropología y Sociología: VIRAJES*, vol. 20, no. 1, 2018, pp. 37–59.

² Soria y Puig, 'Ildefonso Cerdà's General Theory of "Urbanización"', p. 38.

³ See *Global Tools: Quando l'educazione coinciderà con la vita, 1973–1975*, ed. Valerio Borgonuovo and Silvia Franceschini, Istanbul: SALT Garanti Kültür, 2018; see also Andrea Branzi, 'Global Tools scuola di non-architettura. Tecnologia o eutanasia', *Casabella*, no. 397, 1975, pp. 17–19.

⁴ See *La casa rurale in Italia*, ed. Giuseppe Barbieri and Lucio Gambi, Firenze: Olschki, 1970; Lucio Gambi, *Una geografia per la storia*, Torino: Einaudi, 1973.

⁵ The Italian word *ruralistica* can be approximately translated as 'rural planning'. See Amos Edallo, *Ruralistica: urbanistica rurale*, Milano: Ulrico Hoepli, 1946.

⁶ This essay derives some themes from a previous essay; see Andrea Alberto Dutto, 'Is the Po Valley a Type? — Hypothesis on Amos Edallo's *Ruralistica*', ed. Matthias von Ballestrem and Jörg H. Gleiter, *Cloud-Cuckoo-Land: International Journal of Architectural Theory*, vol. 24, no. 38, 2019, pp. 197–214.

⁷ For an overview on Amos Edallo see Emanuele Edallo, *Umanesimo urbanistico: l'architetto Amos Edallo tra Milano e la Bassa padana*, Milano: UNICOPLI, 2017.

In this way, *Ruralistica* is different from other handbooks dedicated to the countryside that circulate in the 1940s and 50s. Edallo's countryside is not the same concept described by Giuseppe Pagano's *Architettura rurale italiana* (1936),⁸ a photographic repertoire of photogenic rural buildings shot throughout the Italian countryside. For Edallo, the countryside is not a romantic place but rather a productive one that poses a challenge to rural entrepreneurs, its development unfortunately hampered by an absence of planning methods.

Edallo's rural planning proposal appears nowadays to be very distant from the possibilities offered by the situation of the countryside. At the beginning of the 1950s, the socio-cultural apparatus of the Po valley has deep roots in centuries-old traditions that today hardly exist anymore. Despite this, Edallo's methodology still offers interesting ideas. His idea of rural planning is to provide the countryside with a quality that is at least comparable with the quality of the city. He wants to demonstrate that the conceptual threshold that divides urban and rural areas can be newly negotiated and that the subject in charge of this negotiation is the rural planner.

The negotiation of the threshold between urban and rural is the fulcrum of rural planning and shifts the division between city and countryside from topographical to topological space. Actually, the issue of the threshold had already been addressed by Cerdà in his urbanisation theory when he proposed to replace the conventional division between buildings and roads by means of the interway (*intervías*), namely the basic module of the city that comes out of a negotiation between the two.⁹ The interway is an abstract entity that joins two opposite objects within a threshold. As Walter Benjamin says, the threshold (*Schwelle*) is a concept that derives from

⁸ See Giuseppe Pagano, *Architettura rurale italiana*, Milano: Ulrico Hoepli, 1936.

⁹ 'By interways he meant a set of buildings and free or green spaces surrounded by streets, and he thought these should all be designed at the same time'; Soria y Puig, 'Ildefonso Cerdá's General Theory of "Urbanización"', p. 34.

the verb swell (*schwellen*); the threshold is an area that hosts a (rite of) passage between two diverse conditions.¹⁰

In an attempt to develop a project for the rural area, Edallo identifies a series of thresholds at different design scales: from the geographical scale — the Po valley — to that of the building unit — the farm. The site he turns to is more complex than Cerdà's, at least from the point of view of its scale. His starting point is not the city block, but a geographical region: a huge space. It is so vast that ultimately it embodies the city and show that rural and urban are not separate entities: the Urban lies within the Rural. Thus, in order to overcome the vastness of the region and reduce distances between objects, Edallo attempts a topological approach.¹¹ This translation from topography to topology allows him to identify the recurring elements of the countryside, overcoming the obstacle of their distance. Edallo defines these recurrences by means of 'types', namely: managerial, settlement, dwelling, etc. His use of 'type' has no reference to the academic jargon¹² but still it maintains the general meaning originally provided by Quatremère de Quincy: of something that resembles another thing without being identical to it. In short, for Edallo, 'type' means two similar things but not formally similar. In the next paragraphs, we examine which types Edallo identifies in the Po valley.

1 : 25,000 — Managerial types

Conversely to the city, the countryside does not have an even vaguely recognisable perimeter. For Edallo, this topographical indeterminacy is overcome by focusing on the rural managerial practices, namely the various ways through

¹⁰ See Walter Benjamin, *The Arcades Project*, Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1999, p. 494.

¹¹ Topology is related to a 'field of mathematics studying the spatial properties of an object or network that remain true when that object is stretched' and finds nowadays a broad rediscovery in human geography; *The Dictionary of Human Geography*, ed. Gregory Derek et al., Oxford: Wiley Blackwell, 2009, p. 762.

¹² For an overview on the subject of 'type' and 'typology' in architecture see 'I terreni della tipologia / The Grounds of Typology', *Casabella*, no. 509/510, 1985.

which production is organised in the countryside.¹³ In his view, the Po valley is not a type of landform in the sense intended by geographers. Neither it is a type of parcellation of land, based on the juridical representation of possession rights represented on the cadastral map. Considered as two separate principles, the natural order (*physis*) and the state-legal order (*nomos*) are not useful for the rural planner.

The problem for the rural planner is to evaluate how the threshold between these two orders varies in relation to different ways of production is undertaken. Evidently, agricultural management is not an apparatus of rules capable of establishing an order in itself: it requires a negotiation with soil, water, sun, etc.¹⁴ Thus, Edallo lists four types of rural managerial types: family management, metayage, cooperative labour and wage labour. In this way, he proves to be much more an entrepreneur than an architect.

As in the case of Cerdà — who elaborates his general theory with reference to a specific place — Edallo's theory focuses on an area circumscribed within a 60-kilometre diameter with its centre in Crema, which is the area where he has a direct ability to apply the business of rural planning.

However, what he has in mind is a general theory of countryside planning, not simply an analysis of such a small portion of land around Crema. In order to do so, he hypothesises that the managerial types of this area can be extended to entirety of the Po valley. In his view, the Po valley is a topological entity characterised by homeomorphism, namely the capacity to assume multiple topographies while keeping together the ensemble of such four managerial configurations.

For Edallo, a project of the countryside does not mean to confer an entire region the shape of a grid — following the example of the Roman centuriation that widely affects

¹³ See Edallo, *Ruralistica: urbanistica rurale*, pp. 31–46.

¹⁴ 'The planimetric forms of rural environment do not depend on artificial situations created by man: they depend on the type of cultivation, the form of agricultural management and the possibility of irrigation'; *ibid.*, p. 95.

the Po valley. His hypothesis is much more entrepreneurially effective. Managerial types stand for a way to identify the strategy that ultimately turn the multiple form of natural land into productive soil. Shortly, the project of the countryside is therefore the possibility of identifying ways of production suitable for optimising the exploitation of natural resources.

1 : 2,000 — Settlement types

What differentiates the rural settlement from the urban one? Edallo has several answers that are usually conceived as denials, removals and deformations of the urban settlement.¹⁵ First of all, the rural settlement is generally small and never exceeds 5,000 inhabitants. Secondly, the rural village incorporates the natural landform, or it denies it, but, in both case scenarios, it expresses a hybrid quality of both an artificial and natural fact.

The topographical position is already a good clue as to the form of the settlement. It is not uncommon to find linear settlements that take on the appearance of a river, stretching in rows of small buildings all side by side.¹⁶ Edallo identifies such linear settlements as 'purely rural'. Such apparent *mimesis*¹⁷ (namely the analogy between the river and the settlement) is not an aesthetic choice, however, but results from utilitarian principles. Staying as close as possible to the water improves the possibility to exploit fertile soil. To show this condition, the example of Santo Stefano Lodigiano is pretty straightforward. This 'pure' rural settlement is built inside the palaeochannel of the Po river, whose previous presence is now re-marked by a road along which all rural buildings and the church are built. Curiously, the public space is the road itself, as usually in the

¹⁵ I refer to a chapter of *Ruralistica* entitled 'Ruralistica nella scala da 1 a 2000' [Rural planning at the scale of 1 to 2,000]; see Edallo, *Ruralistica: urbanistica rurale*, pp. 111–202.

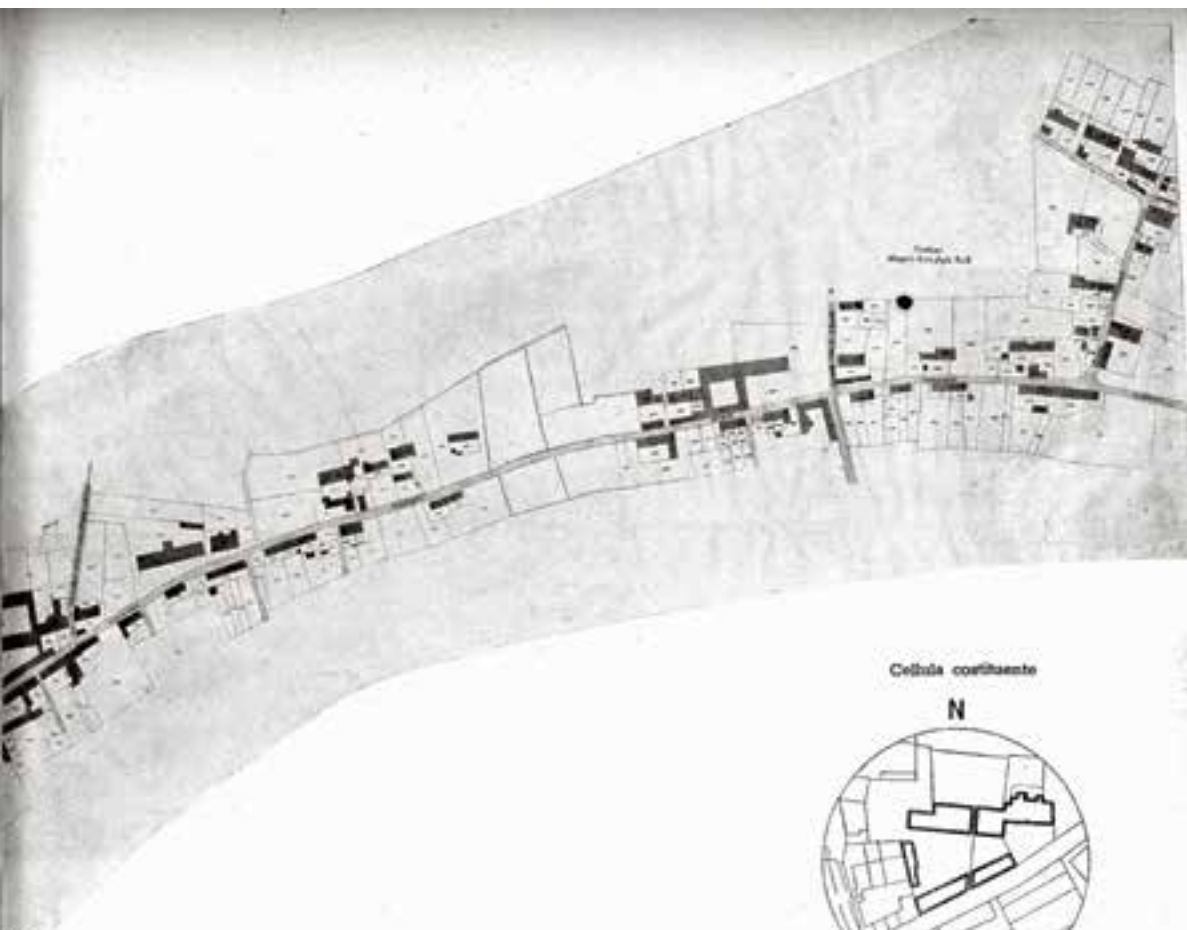
¹⁶ For a theoretical focus on the migration of geographical features towards urban ones, see Antonia Pizzigoni, 'Divenir fiume . . . divenir città. Alcune modalità del divenire cartografico nella ricerca sul Po a Torino', in *Alvei, meandri, isole e altre forme urbane: tecniche di rappresentazione e progetto nei territori fluviali*, ed. Giancarlo Motta and Carlo Ravagnati, Milano: Franco Angeli, 2008, pp. 109–122; Riccardo Palma, 'Building, Dwelling, Orienting. Geographical Architectures and Foundation of Public Space', in *Sketching Plans, Drawing Maps. Architecture, Cartography and Architectural Design Machines*, ed. Andrea Alberto Dutto and Riccardo Palma, Torino: Accademia University Press, 2016, pp. 171–193.

¹⁷ 'The word is Greek and means "imitation" (though in the sense of "re-presentation" rather than of "copying"); from Encyclopaedia Britannica.

S. STEFANO LODIGIANO. — PAESE DEL BASSO MILANESE IN RIVA AL FIUME PO

S. Stefano Lodigiano è un paese lungo il Po ed è intabile che la sua conformazione planimetrica segua l'andamento del fiume e della strada rivierasca. La sua particolare fisionomia presenta un allungamento smisurato in un solo senso, con pochissima profondità trasversale (lungo m. 2300, largo in media m. 100). La sua caratteristica del seguire una simile curvatura non è per se stessa un elemento ruralistico, è solo un elemento assecondante condizioni di natura geografica del luogo. Ruralisticamente però esso deve interessare per vari elementi che si possono leggere evidentemente in planimetria: la sua estensione in lunghezza è dovuta all'appagamento di necessità che l'agricoltura e l'inserente sistema di vita del luogo impongono: estendersi il più possibile onde portare la cellula fabbricativa il più vicino possibile al podere e nel tempo stesso mantenerlo unito ad un centro di vita; dal punto di vista orientativo, la tendenza dei corpi di fabbrica di mettersi con le facciate ortogonali alla direzione del sole di mezzogiorno (anche quelli nei tratti di via obliqui rispetto al nord); per ultimo si deve sottolineare l'equilibrata suddivisione delle proprietà che induce ad una relativa costanza della grandezza delle aziende che si impernia preferibilmente sulla piccola e sulla media azienda.

Cellula confinante

Caratteristiche:

Esistono mezzi collettivi di comunicazione (corriera, ferrovia).

Abitanti: 5000.

Superficie del comprensorio: Ha 1000.

Prodotti agricoli principali: frumento, granturco.

Esistono industrie.

Operai occupati in paese: 60

Operai che emigrano: 160

Contadini salariati e giornalieri: 200 uomini, 60 donna.

In paese:

2 sacerdoti

1 medico

1 levatrice

5 insegnanti con cinque aule

9 impiegati comunali

Esistono:

5 botteghe di generi alimentari

11 osterie

4 barbieri

6 arti

Posta

Telefono

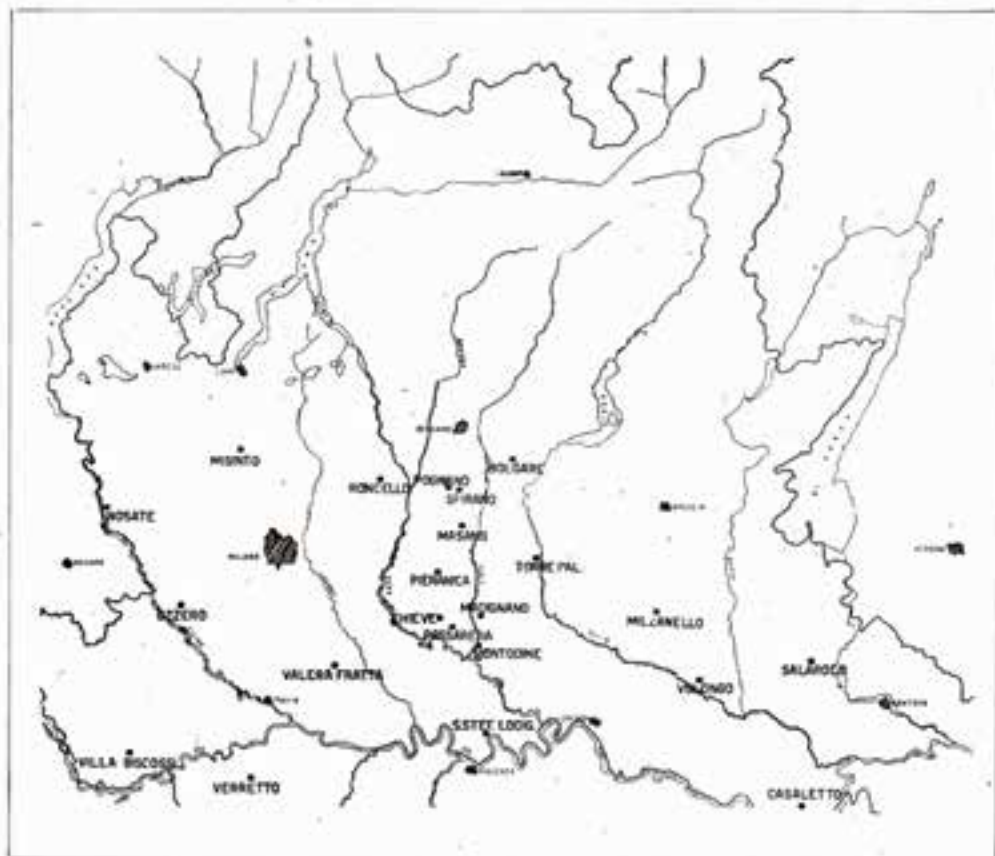
Non esistono:

Ospedale

Farmacia

Sala di pubblici spettacoli.

GLI ESEMPI DEI PAESI RURALI CHE PRESENTIAMO SONO PRESI VOLUTAMENTE IN ZONE TIPICHE DEL SUOLO LOMBARDO, CON L'INTENTO DI MAGGIORMENTE CHIARE LE SUEPOSTE OSSERVAZIONI, MA PIÙ ANCORA PERCHÉ CI SERVANO DI GUIDA NELL'ENUNCIAZIONE DI QUELLE NORME CHE DOVRANNO INFORMARE LA PROGETTISTICA DEI PAESI RURALI FUTURI.

SPRANO. — Paese del Bergamasco.

Caratteristiche:

Mezzo di comunicazione collettivo: Autocorriera Bergamo-Treviglio.

Abitanti: 2274, comprese le frazioni.

Superficie del comprensorio: ettari 900.

Prodotti agricoli principali: Frumento, granturco, patate, bozzoli.

Forma di conduzione: mista

Terreni semi-asciutti.

Qualche industria di scarsa entità.

In paese:

4 sacerdoti

1 medico

1 levatrice

8 maestri con 8 classi scolastiche

4 impiegati comunali

Esistono:

Ospedale

Farmacia

Ambulatorio

Posta e Telefono

7 Botteghe generi alimentari

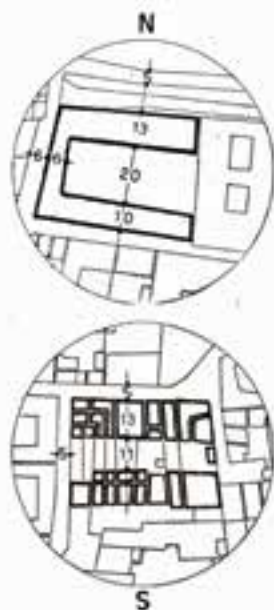
15 osterie

6 sarti

4 barbieri

Non esiste sala per pubblici spettacoli.

Cellule costituenti

È un paese non puro dal punto di vista ruralistico. Lo dimostrano: l'organico sviluppo del paese entro le acque della roggia di circonvallazione e la fabbricazione che segue, il margine delle strade, alla maniera delle città secondo un orientamento qualsiasi.

È un caratteristico paese di quelle zone che hanno una distribuzione edilizia sparsa ad uso appoderamento, dove il capoluogo non è solo funzionalmente rurale, anche se nel paese vero e proprio sono ubicate molte aziende rurali, ma forma il centro di vita di tutti i fabbricati sparsi nel comprensorio. In definitiva predominano più gli interessi di un centro inerente alle aziende sparse che quelli delle aziende rurali esistenti in paese.

'pure' rural settlement the square is only a place of festivities (where the church stands), but it does not structure the settlement. It may be both in the centre and on the outskirts, it does not matter. In the rural settlement of the Po valley, the public space is replaced by a more common space — the farmyard. This is the true device of collective life.

Conversely, in dry areas, settlements are usually made of larger nuclei that embody factories which are often a prelude to future urban development of the settlement. In these cases, what is at stake is rather the opposite of *mimesis*, namely, *autopoiesis*.¹⁸ Settlements like Spirano, Bolongo and Bolgare tend to reproduce the embryo of urban forms: the urban blocks. Moreover, natural features and water resources are here regularised in order to adapt to the geometry of the blocks.

In short, the rural settlement stands on a threshold between natural and artificial features and the propensity for *mimesis* or *autopoiesis* is mostly a matter of dry or fertile soil.

1 : 200 — Dwelling types

On an even closer scale, which conventionally corresponds with 1 : 200,¹⁹ the rural building (farmhouse) embeds the threshold between human life (*bios*) and animal life (*zoé*). In the first historical phase of the farmhouse, humans and animals share a common living space, establishing thermodynamic exchange between their bodies, especially in the cold seasons. Subsequently, with the implementation of new hygienic rules, there is a progressive separation between animals and humans, even if this does not end up with an effective separation. In the case of the Po valley, evidence of

¹⁸ From Greek *auto-* meaning 'self', and *poiesis* meaning 'creation'.

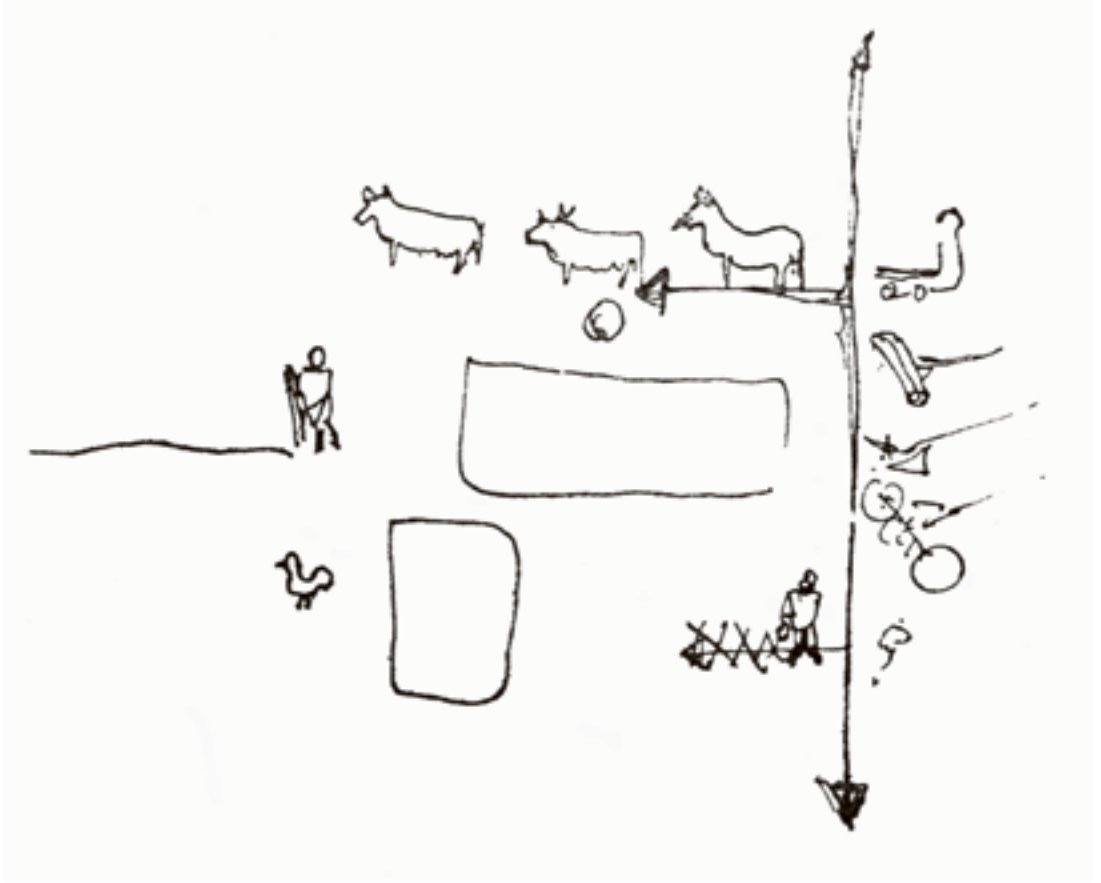
¹⁹ I refer to another chapter of *Ruralistica* entitled 'La cellula rurale' [The rural unit]; see Edallo, *Ruralistica: urbanistica rurale*, pp. 203–282.

the persistence of this relationship between humans and animal is exemplified by the farmyard, which is usually located at the centre of the farmhouse. It connects all the other spaces, related both to dwelling and production activities, around it or inside it. Generally, the farmyard is conceived as a clay surface populated by small animals, equipment that varies in the course of the seasons, food residues, manure and a temporary playground for children. The farmyard is therefore an undifferentiated area, continuously negotiated between animal and human life. It might not even have a defined shape since it varies both in the course of seasons and when the peasant family grows. Edallo's sketches the farmyard already at the beginning of his analysis of the farmhouse — it is made up of two small fields, two cows, two men, a horse, a chicken and several machines and an arrow that joins all together. A truly common space.

Towards a common theory

In conclusion, I would like to go back to the issue of a general theory of the countryside. Talking about a theory written 70 years ago, and about a place — the Po valley — that is no longer like it was before may seem strange to the reader nowadays. Unfortunately, however, theories of this kind are so few that they can be counted on the fingers of one hand. And if today we no longer have any key concepts to read the Po valley as a rural area, this is also due to the absence of a theory. Conversely, we have many urban planning theories but they are all equally ineffective to tackle the countryside or rather oriented toward imaginative aberrations, such as the Po Valley as a megalopolis.²⁰

²⁰ I refer to Eugenio Turri, *La megalopolis padana*, Venezia: Marsilio, 2000.

Amos Edallo, sketch of the rural unit, 1946

All illustrations reproduced from Amos Edallo, *Ruralistica: urbanistica rurale*, Milan: Ulrico Hoepli, 1946

Edallo had the courage to write a theory for the countryside. His theory aims to be 'general', namely, addressed to a broader context than the Po valley, potentially concerning half of the world's population (at least). However, today the idea of a 'general' theory may seem anachronistic. Prosaically, 'general' stands for someone's theory that aims to be generally valid.

In order to counter such solitary attitudes, it is crucial to shift towards a common theory. This means a negotiated theory, aimed at translating specific case studies into issues shared by an international community of scholars, architects and dwellers. This is the attitude that makes reading Edallo's theory effective nowadays — as one among the triggers of a broader debate about the possibility of a common theory of the countryside.